

Balıkesir Gürcü Kırsal Yerleşmelerinde “Beğeli” Olarak Adlandırılan Ambar Yapılarının Mimari Biçimlenmesi ve “Serender” ile İlişkisi

Ayni Deniz Kabakoğlu, Berrin Akgün

MAKALENİN ADI **Balıkesir Gürcü Kırsal Yerleşmelerinde “Beğeli” Olarak Adlandırılan Ambar Yapılarının Mimari Biçimlenmesi ve “Serender” ile İlişkisi**
Architectural Formation of Warehouse Buildings Called ‘Beğeli’ in Balıkesir Georgian Rural Settlements and Its Relationship with “Serender”

MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**

MAKALENİN KODU **EgeMim, 2022-2 (114); 64-71**

MAKALENİN YAZARLARI **Ayni Deniz Kabakoğlu**, Araş. Gör., Balıkesir Üniversitesi Mimarlık Bölümü
Berrin Akgün, Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi Mimarlık Bölümü

MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **07.01.2022**

MAKALENİN KABUL TARİHİ **11.04.2022**

YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **denizakalan@gmail.com**,
bakgun@balikesir.edu.tr

ORCID **0000-0002-9287-405X (A. D. Kabakoğlu)**,
0000-0002-7026-5165 (B. Akgün)

Öz Bu çalışmada, Balıkesir ilindeki Gürcü göçmenlerin yaşadığı kırsal yerleşmelerdeki dokunun diğer yerleşmelerden farklılaşmasını sağlayan ve geleneksel konuta hizmet eden beğeli adı verilen ambar yapıları incelenmiştir. Gürcü yerleşimindeki beğelilerin işlevleri, konumları, boyutları, mekânsal düzenleri, yapım sistemleri, kullanılan malzemeler ve koruma sorunları analiz edilerek; Karadeniz Bölgesi’ndeki aynı işlevli yapılar olan serenderler ile ilişkileri, benzerlik ve farklılıkları incelenmiştir. Göçle birlikte kültürel öğelerin de taşındığı ve bu öğelerin kırsal alanda yeni kurulan yerleşmelerde gözlemlenebileceği sonucuna varılmıştır. **ANAHTAR KELİMELER** Balıkesir, Kırsal yerleşme, Gürcü yerleşmeleri, Beğeli, Serender

SAĞ ÜSTTE Gürcü yerleşmelerinden konut örnekleri; Kabakoğlu, 2018; Yenikavak/Balya (Görsel 1)

SAĞ ALTTA Gürcü yerleşmelerindeki ocak ve kuyu örnekleri; Kabakoğlu, 2018; (sırasıyla) Ekşidere/Gönen, Cumhuriyet/Manyas (Görsel 2)

Seyrek yerleşim dokusunun oluşturduğu kendine özgü peyzaj nedeniyle kırsal yerleşmeler, bir yörenin özgün kimliğini oluşturan önemli öğelerdendir. Yöreye özgü kırsal doku ve konutun biçimlenişini etkileyen unsurlar; coğrafi konum, topoğrafya, iklim, yöresel malzeme olanakları gibi fiziksel etmenler kadar gündelik hayatı belirleyen sosyal yapı ve kültürdür. Yaşam tarzı ve kültürel kodlara göre oluşan yapı inşa etme gelenekleri; mekânsal organizasyon ve cephe biçimlenişinin, malzeme seçiminin, yapım tekniklerinin ve uygulama yöntemlerinin belirleyicisidir. Şengül Öymen Gür (2000)’ün de belirttiği gibi konut “kültürün peyzaj üzerindeki en somut yansıması”dır ve konutun tasarımı kültürel tutum ile doğrudan ilişkilidir.

Kültürün, geleneksel dokunun oluşumundaki önemi, 19. yüzyılda Balkanlardan ve Kafkasya’dan yoğun göç almış olan Balıkesir ilindeki kırsal doku farklılıkları üzerinden örneklenebilir. Balıkesir ve ilçelerindeki çok sayıdaki kırsal mahalle; Bulgaristan, Yugoslavya, Arnavutluk, Makedonya gibi yerlerden gelen göçmenlerin yanı sıra Gürcü, Çerkez, Boşnak ve Arnavut gibi Türk kökenli olmayan kesimlerin de Kafkaslardan ve Balkanlardan Türkiye’ye göçü sonucu kurulmuştur.

Bu farklı topluluklar arasında, Acara, Batum ve Artvin’den gelen Gürcü göçmenler, geldikleri yörelere ait geleneklerin bir bölümünü göç sonrasında da sürdürmeleri açısından özel bir öneme sahiptir. Ürünleri kurutma-saklama-depolama pratikleri için kullanılan geleneksel

yapı türlerinden biri olan “beğeli” adı verilen ambar yapıları, Balıkesir’de sadece Gürcü yerleşmelerinde kullanılır. Beğeliler, ülkemizde Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi’nde ve Güney Kafkasya’da (Gürcistan) görülen “serender” adı verilen ambar yapıları ile benzerdir. Bu çalışmanın amacı, Balıkesir’deki Gürcü yerleşmelerindeki “beğeli” adı verilen ambar yapılarının, işlevleri, konum, boyut, plan özellikleri, plan tipleri, cephe özellikleri, yapım sistemi ve kullanılan malzemeler açısından analiz edilerek belgelenmesi ve “serender”ler ile karşılaştırılmasıdır. Çalışmada beğeliler, Gürcü kültür ve geleneğinin göç edilen yere de taşındığının göstergesi olarak ele alınmaktadır. Çalışma yöntemi, literatür taraması, sözlü görüşmeler ve alan çalışmaları sonucunda alınan rölevoel ve fotoğraflar yoluyla belgeleme ile elde edilen verilerin yorumlanmasına dayanmaktadır.

Balıkesir Yöresinde Gürcü Yerleşmelerinin Kuruluşu

Balıkesir 19. yüzyılda Balkanlar, Kırım ve Kafkasya’dan yoğun göç almış illerden biridir. 1829-1876 yılları arasında Osmanlı İskân Kanunnameleri ile Balıkesir yöresine yerleştirilmiş olan Gürcü göçmenlerin sayısı bini bulmaktadır (Kasap, 2018). 14 Eylül 1829 Edirne Antlaşması ile Gürcü halkın yoğun yerleştiği Karadeniz kıyılarının Ruslara bırakılması ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Batum ve çevresinde yaşayan Müslümanların göçe zorlanması, bu dönemdeki yoğun Gürcü göçünün en önemli nedenleri arasında sayılabilir (Ayhan, 1999).

Balıkesir’de yerleşmek için çoğunlukla dağlık yöreleri tercih eden Gürcü göçmenler, bu alanlara köyler kurmuşlardır. Kurdukları bu yerleşim yerlerinde yaşayan Gürcü halk dil, giyim, kullandıkları malzeme, araç-gereç ve yetiştirdikleri ürünler bakımından Karadeniz ve Kafkas kültürlerine benzer özellikler göstermektedirler (Kabakoğlu, 2018). Göç süresince ve sonrasında bir arada hareket eden Gürcü topluluklar; dillerini, gündelik hayat pratiklerini (yemekleri, yetiştirdikleri sebze ve meyveler vb.), kendilerine has gelenek ve göreneklerini yerleştirilmiş ve/veya kurmuş oldukları yerleşim yerlerinde sürdürmeye devam etmişlerdir.

Balıkesir Yöresindeki Gürcü Yerleşmelerinde Kırsal Dokunun Genel Özellikleri

Balıkesir’de 19. yüzyılda yöreye gelen Gürcü göçmenler tarafından on adet yeni yerleşme kurulmuştur. Bu yerleşmeler, Armutalan/Karesi, Yenikavak/Balya, Günaydın/Susurluk, Cumhuriyet/Manyas, Doğancı/Manyas, Balcıdede/Gönen, Çiftlikalan/Gönen, Eksidere/Gönen, Koçbayır/Gönen, Pehlivanhoca/Gönen kırsal mahalleleridir.

Balıkesir ve çevresindeki yeni kurulan Gürcü yerleşmeleri, göçmenlerin daha önce yaşadıkları yerlerin iklimine ve topografyasına benzeyen dağlık alanlardadır. Genellikle yamaçların güneydoğusunda konumlanan ve seyrek kırsal dokunun hâkim olduğu Gürcü yerleşmelerinin nüfusu, kente göçler sebebiyle azalmaya devam etmektedir (Kabakoğlu, 2018).

Gürcü yerleşmelerinde, diğer kırsal yerleşmelerde rastlayabileceğimiz gibi geniş parseller ve bahçeler içinde konumlanmış yapı toplulukları bulunmaktadır. Konutların avlu ya da bahçelerinde kendilerine ait fırınları, kuyuları ya da “beğeli” [ბეგელი] adı verilen ambarları mevcuttur. Genellikle alt katın dam (ahır), üst katın yaşama alanı olarak kullanıldığı “hanay” adı verilen iki ya da üç katlı konut tipleri karşımıza çıkmaktadır (Görsel 1). Ancak tek katlı konutlara da rastlanmıştır.

Taşıyıcı olarak zemin katlarda taş, üst katlarda ise ahşap malzeme kullanılmıştır. İki katlı konutlarda katlar arasını ayıran “pardî” [პარდი] adı

“ÜRÜNLERİ KURUTMA-SAKLAMA-DEPOLAMA PRATİKLERİ İÇİN KULLANILAN GELENEKSEL YAPI TÜRLERİNDEN BİRİ OLAN ‘BEĞELİ’ ADI VERİLEN AMBAR YAPILARI, BALIKESİR’DE SADECE GÜRCÜ YERLEŞMELERİNDE KULLANILIR”

verilen ahşap döşeme kullanılmaktadır. Birinci katta ahşap karkas arasında dolgu malzemesi olarak yöredeki Gürcü keramik ustaları tarafından yapılan “aguri” [აგური] adı verilen tuğla ya da kerpiç malzemenin kullanımı yaygındır. İç mekânların geneli sıvalı ve boyalıdır.

Konutlara giriş, tek kanatlı ya da iki kanatlı kapıyla sağlanmaktadır. Giriş kapısı, Gürcülerin “ezo” [ეზო] adını verdikleri taşığa açılmaktadır. İki katlı konutlarda, geleneksel Türk evinde

olduğu gibi, zemin katta bulunan bir ara mekândan merdivenle ezoya ya da dış sofalı konutlarda “sundurma” [სუნდრმა] adı verilen açık sofaya ulaşılmaktadır. Bazı konutlarda doğrudan sofaya açılan, odaların arasında konumlanan ve bahçedeki ambarlarla aynı adla beğeli olarak anılan kilerlere rastlanmaktadır.

Sofa bir sirkülasyon alanı olduğu gibi aynı zamanda yaşama alanı olarak kullanılmaktadır. Sofanın

odalar arasındaki konumu değişkenlik göstermekle beraber odaların her biri sofayla bağlantılıdır. Balıkesir'deki Gürcü yerleşmelerindeki konutlarda, geleneksel Türk evinde olduğu gibi oda ana birimdir. Hemen her odada ocak, yüklük/musendera [მუსენდერა] ve gusülhane mevcuttur.

Gürcü kültürünün izleri "sakhli" [სახლი] olarak adlandırılan geleneksel konutun yanı sıra ek yapılarda da görülmektedir (Görsel 2). Ahır, kuyu, fırın vb. gibi yardımcı öğeler arasında Gürcülerin mısır, turşu, bulgur gibi kuru bakliyat ürünlerini saklamak amacıyla kullandıkları beğeli geleneksel üretim

ve tüketim biçimlerinin sonucudur. Gürcü yerleşmelerinin karakteristik yapılarından biri olan ve herhangi bir yöruk yerleşiminde rastlanmayan beğeli, Gürcü kültürel değerlerinin simgesi olarak kabul edilmektedir.

Balıkesir Yöresindeki Gürcü Kırsal Yerleşmelerinde Beğeli

Balıkesir yöresindeki Gürcü yerleşmelerinden Cumhuriyet Mahallesi'nde 4 adet, Pehlivanhoca Mahallesi'nde 2 adet, Armutalan Mahallesi'nde 6 adet, Günaydın Mahallesi'nde 4 adet, Yenikavak Mahallesi'nde 2 adet ve Koçbayır

Mahallesi'nde ise 3 adet beğeli bulunmaktadır (Görsel 3).

İşlevi

Gürcü topluluklarının kendine has yetiştirme, üretme ve saklama pratikleri diğer yerleşim yerlerinde karşılaşılmayan karakteristik özellikler taşımaktadır. Bahçelerde yetiştirilen karalahana ve mısır, Gürcü yemek kültürünün ana ham maddeleridir. Karalahanadan yapılan Gürcülere has "phkali" [ფხალი] ve "dudi" [დუდი] adlı yemekler ve bu yemekleri pişirmek için kullandıkları ve kendi üretimleri olan "kotani" [ქოთანი] adı verilen toprak kaplar bulunmaktadır. Aynı şekilde yetiştirdikleri mısırnın

BEĞELİNİN BAHÇE VE AVLUDAKİ KONUMLARI

KONUTA BİTİŞİK	AVLUDA ORTAK KULLANIMLI	BAHÇEDE TEKİL
ŞABAN TÜRKOĞLU EVİ	MEHMET ERYILMAZ EVİ	İSMAİL YILMAZ EVİ
ŞABAN TÜRKOĞLU EVİ	MEHMET ERYILMAZ EVİ	İSMAİL YILMAZ EVİ

SOL ÜSTTE Gürcü yerleşmelerindeki beğeli örnekleri; Kabakoğlu, 2018; (sırasıyla) Yenikavak/Balya, Armutalan/Karesi ve Koçbayır/Gönen (Görsel 3)

SOLDA Beğelinin konut ile ilişkileri tipolojisi; Kabakoğlu, 2018 (Tablo 1)

SAĞ ÜSTTE Balıkesir ve çevresindeki beğelilerin plan tipolojisi; Kabakoğlu, 2018 (Tablo 2)

SAĞ ALTTA Günaydın/Susurluk, Beğeli iç mekân; Kabakoğlu, 2018 (Görsel 4)

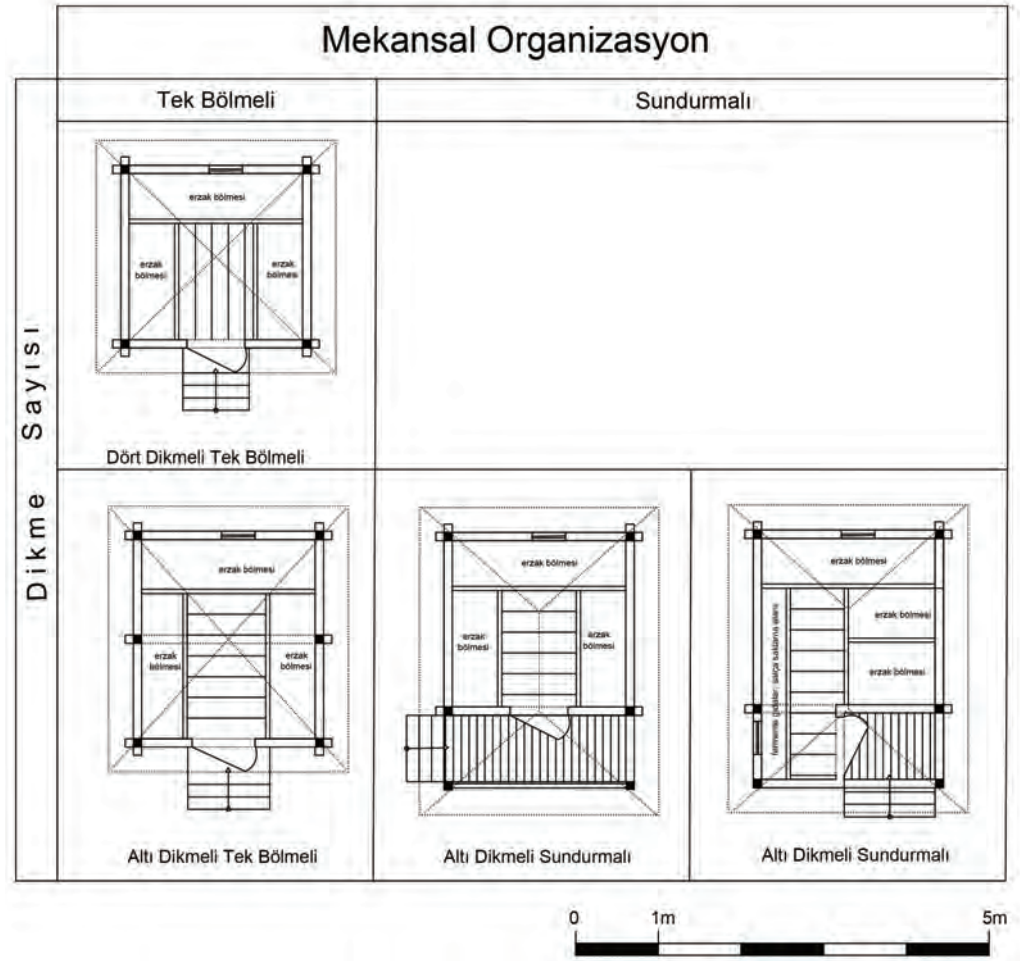
unu ile yapılan “tçadi” [ჭადი] adı verilen mısır ekmeğinin hamurunun yapıldığı “bulalo” [ბულალო] adlı kap ve ekmeği pişirmek için kullanılan tepsi [უჯრა] özel olarak, geleneksel yemeklerin yapımında kullanılmaktadır. Ayrıca mısır koçanından (kapçığında) hasır örme işi ile yapılan el işleri de Gürcü kültürünün bir parçasıdır. Yetiştirilen ve üretilen ürünlerin çoğu kurutulur ya da kaplarda (bölmelerde) “zğlampi” adı verilen yaban üzümünden yapılan sirke örneğinde olduğu gibi fermente edilerek beğelilerde saklanmaktadır. Gürcüler arasında ambar ve kiler gibi depolama mekânlarını tanımlamak için kullanılan beğeli sözcüğü Artvin ve civarında kullanılan “bageni-pagen” (Canbakal Ataoğlu, 2017) sözcükleri ile etimolojik yakınlık göstermektedir.

Konumu

Serin ve havadar bir mekân oluşturmak amacıyla evlerin bahçe ve avlularında konutun yaklaşık 10-15 m uzağında konumlandırılan beğeliler aynı amaçla zeminden kopartılarak inşa edilmektedir. Konuta bitişik olarak konumlanan beğeli örneklerinin yanı sıra birkaç ev tarafından ortak kullanılanlar da bulunmaktadır (Tablo 1). Bahçenin ya da avlunun içerisinde bulunan ve tek mülkiyetli beğelilerin konuta ek/yardımcı yapılar olması nedeniyle konut ile ilişkisi önemlidir. Bu nedenle beğeli ile konut girişi arasında görsel ilişkiyi engelleyecek herhangi bir yapı ya da ağaç gibi peyzaj elemanı bulunmaz. Yapının girişi, gündoğusu ve keşişlemenin kurutucu etkisinden yararlanmak için doğuya bakmaktadır.

Boyut ve plan özellikleri

Kare ya da dikdörtgen planlı olan beğeliler, yaklaşık 2,00-2,40 m x 2,00-2,40 m boyutlarında ve çoğunlukla tek bölmeli mekânlardır. Balıkesir yöresinde, önünde ahşap bir sundurma (ezo) ile örtülmüş, eni 80 cm'yi aşmayan yarı açık mekânı bulunan beğelilere rastlanmaktadır. Ezo bölümüne mısır koçanları asılmakta, kuru baklagiller ve turşu küpleri konulmaktadır. Ezo çıkmalarının beğeli mekânını uzatarak büyüttüğü göz önüne alınırsa, Balıkesir yöresindeki beğelilerin gelişkinlik düzeyini, büyüklüklerine göre artan dikme sayısı ile ezoların yeri ve boyutlarının belirlediği ileri sürülebilir (Tablo 2).

“BAHÇENİN YA DA AVLUNUN İÇERİSİNDE BULUNAN VE TEK MÜLKİYETLİ BEĞELİLERİN KONUTA EK/YARDIMCI YAPILAR OLMASI NEDENİYLE KONUT İLE İLİŞKİSİ ÖNEMLİDİR”

yaklaşık 60-90 cm yükseltilecek inşa edilmiştir. Böylece, depolanan ürünlerin nemlenmesi önlenmekte ve ürünlere kemirgenlerin ulaşması engellenmektedir. Beğelinin altındaki bu boşluk, köylünün kedi, köpek gibi evcil hayvanları için barınak ya da kümes olarak da kullanılmaktadır. Zeminin eğimli olduğu bölgelerde, bir ayırıt ya da köşe zemine oturtulmuş, beğelinin diğer bölümleri yine taş payeler üzerinde yükseltilmiştir.

Ahşap malzeme ile inşa edilen beğeli yapıları, 2,0 ila 2,5 m yüksekliğindedir ve üzeri ahşap beşik veya topuz çatı ile örtülmüştür. 30-35

yığma tekniğindedir. Ahşap iskelet sistemde inşa edilenlerde, 10x10 cm boyutundaki ana dikmelerinin araları 20-25 cm genişliğindeki ahşap kaplama tahtaları ile örtülmüştür. Yığma tekniğinde inşa edilen beğelilerde, 2-5 cm kalınlığındaki ve yaklaşık 20-25 cm genişliğindeki kaplama tahtaları, dikey yönde geçmeler ile birbiri üzerine bindirilmektedir.

Anadolu'da yığma ahşap yapılarda kullanılan karaboğaz, kurtboğazı ve çalmaboğaz gibi teknikler sayesinde, geçme yerlerinden kenetlenen ahşap malzemenin birbirini bırakması önlenmektedir (Tuna, 2018). Beğeli yapımında kullanılan geçmeli sistemlerden; tomrukların birleşim yerlerinin basitçe yontulduğu sisteme karaboğaz geçme, tomrukların biçilerek oluşturulan kereste ile yapılan sisteme ise kurtboğazı adı verilmektedir. Kereste boylarının mekân boyutuna oranla yetersiz olduğu veya çoklu mekânlardan oluşan yapılarda mekân köşelerine gelecek şekilde ara dikmelerle oluşturulan sistem ise çalmaboğaz olarak anılmaktadır (Görsel 6).

Armutalan, Günaydın ve Koçbayır mahallelerindeki boyutları kereste ebadından daha uzun olan örnekler, dikmeli ve çalmaboğaz geçme tekniği ile yapılmıştır. Bu yapılarda tahtalar, uzun kenarın ya da her iki kenarın orta noktasına yerleştirilen ahşap dikmelere ve köşe dikmelerine kurtboğazı tekniği ile geçmektedir.

Balıkesir yöresinde ahşap yığma kurtboğazı tekniğinde tahtanın iki tarafına boğaz açılmakta, boğaz açılan tahta boğaz açılmamış tahtaya geçirilmektedir (Görsel 7). Çatıyı

“YIĞMA TEKNİĞİNDE İNŞA EDİLEN BEĞELİLERDE, 2-5 CM KALINLIĞINDAKİ VE YAKLAŞIK 20-25 CM GENİŞLİĞİNDEKİ KAPLAMA TAHTALARI, DİKEY YÖNDE GEÇMELER İLE BİRBİRİ ÜZERİNE BİNDİRİLMEKTEDİR”

Ahşap iskelet sistemde inşa edilmiş az sayıdaki gelişkin ve büyük ebatlı beğeli, orta dikmelerine geçmeler ile tutunan hareketli ahşap perdelerle iki ya da dört bölüme ayrılmıştır. Ahşap yığma beğelilerde de kullanılan 0,80-1,20 m yüksekliğindeki geçmeli ahşap elemanlar ile tutturulan hareketli bölmeler sayesinde, bu bölmelerin erzak azaldıkça çıkarılarak depolanan erzaklara daha rahat ulaşılması sağlanmaktadır (Görsel 4).

Cephe özellikleri

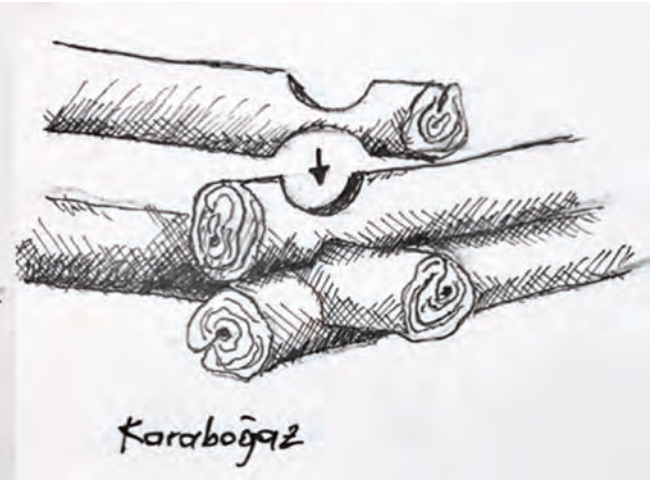
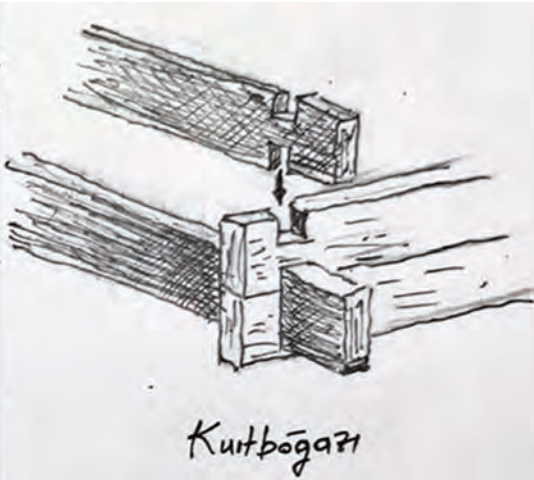
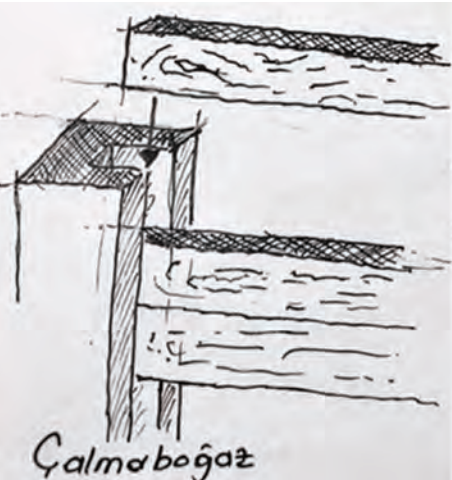
Beğeliler, genellikle dört ayak üzerine mütemadi taş duvarlar ya da taş payeler üzerinde zeminden

cm aralıkla yerleştirilen merteklerin 50 cm uzatılarak oluşturulan yapının etrafını çeviren saçak uçları, kaplanmadan bırakılmaktadır. Çatıların üzeri yöreye özgü keramik ustalarının yapmış olduğu “kramiti” [კრამიტი] dedikleri alaturka kiremitler ile kaplanmaktadır (Görsel 5).

Beğelilerde kapı, yaklaşık 70x120 cm ölçülerindedir ve yerden yaklaşık 40 cm civarında yükseltilmiştir. 30x30 cm boyutlarındaki küçük havalandırma penceresi genellikle giriş kapısının karşısında yer almaktadır.

Yapım Sistemi ve Malzeme

Beğeliler ahşap iskelet veya ahşap

SOL ÜSTTE Armutalan Etnoğrafya Müzesi'nde sergilenen yapı elemanları; Kabakoğlu, 2018 (Görsel 5)

SOL ALTTA Çalmaboğaz-kurtboğazi ve karaboğaz tekniği geçme detayları; Kabakoğlu, 2018 (Görsel 6)

SOLDA Pehlivanhoca/Gönen, kurtboğazi geçme detayı; Kabakoğlu, 2018 (Görsel 7)

sağlamlaştırmak amacıyla bu tahtalara enlemesine delikler açılmakta ve ahşap kavelalar ile birbirine bağlanmaktadır.

Yapının zemin çatkısını oturtabilmek amacıyla 15x15 cm kalınlıklarında "uzunluk" adı verilen Karadeniz'de de "dokurcun" olarak anılan ahşap taban aşıkları atılmaktadır. Zemin döşemesinin altındaki kirişler mertek boyutundadır. Gürcüce de ince, uzun, yontulmuş ve köşeli ahşap anlamına gelen "kablama", 2,5 cm kalınlığındaki kapak ve kaplama tahtaları için de kullanılmakta olan bir terimdir. "Pardi" adı verilen ahşap döşeme, kablama aralarından yapıya hava girmesini sağlamaktadır. Ahşap dikmeler üzerine oturan beğelilerde, ayaklar çürüdüğünde betonarme taşıyıcılarla değiştirilmiştir.

Beğelilerin üzeri, ahşap asma makaslar tarafından taşınan ahşap beşik veya topuz çatı ile örtülmektedir. "Kgavari" adı verilen ve kiremit altına döşenen tahtalar da diğer ahşap malzemeler gibi el ustalığı ile kesilerek kullanılmaktadır.

Beğeli yapımı için tercih edilen ağaç [khie] türü, bölgede yetişen üç meşe [kho] cinsinden birisidir. Bu malzemeler dayanıklılıkları nedeniyle yüzyıllar boyu kullanılarak kuşaktan kuşağa aktarılabilmektedir. Hatta ailede paylaşılan mirasa dâhil olmaktadır (Ramazan Aydın, sözlü beyan, 23 Ağustos 2021).

Koruma Sorunları

Zeynep Eres (2016) köylerin "üretken kimliğini büyük ölçüde

yitirmiş olması"nın kırsal dokunun korunması ile ilgili temel sorunlardan biri olduğunu belirtmektedir. Köyden kente göç ve emek gücü kaybı, kırsal alanın hızla boşalması, Balıkesir'deki Gürcü yerleşmelerinde de geleneksel dokunun sahipsiz kalmasına, köhneleşmesine ve yıkılmaya terk edilmesine neden olmaktadır. Balya ilçesinde bulunan Yenikavak, Susurluk ilçesindeki Günaydın, Manyas ilçesindeki Doğancı, Gönen ilçesine bağlı Çiftlikalan, Ekşidere ve Koçbayır mahalleleri yoğun göç vermiş; konutları, müstemilat yapıları ve beğelileri büyük oranda tahrip olmuş yerleşmelerdir.

Yenikavak ve Koçbayır mahallelerindeki beğeli örneklerinde olduğu gibi; ahşap malzemenin bakımının yapılamaması nedeniyle zamanla atıl kalıp çürüyen beğelilerin dikmeleri, betonarme ayaklarla değiştirilerek özgünlüğünü kaybetmiştir. Ahşap malzemenin pahalılığı ve beğeli yapımında kullanılan meşe türünün kesim zamanını, cinsini bilen ustaların giderek azalması gibi nedenler, yöre halkını eski olanı yeni ile değiştirmeye sevk etmektedir. Hem restorasyon hem de onarım aşamasında gerekli olan malzeme ve Gürcü yapı ustalarının bulunamaması, uygulamada teknik detayların çözülememesine neden olmaktadır.

Bunların yanı sıra Gürcü yapı inşa etme geleneklerinin ve kırsal dokunun sürekliliğinin sağlandığı nadir yerleşimler, Armutalan ve Cumhuriyet mahalleleridir. Bu mahallelerde devşirme yapı malzemesi kullanımını görmek

mümkündür. Örneğin artık geleneksel yöntemlerle alaturka kiremit üretimi sonlanmış, ancak yıkılan evlerden toplanan malzemeler yeniden kullanılmaktadır. Beğelilerde kullanılan masif ahşap malzeme ve kerestelerinin miras yoluyla sonraki nesillere aktarılması geleneği, konut ve müstemilat yapılarına göre beğelilerin sürdürülebilirliğini arttırmaktadır.

Diğer taraftan Balıkesir'deki Gürcü yerleşmelerinin nüfusunun etnik özellikleri giderek asimile olmakta, kültürel asimilasyon sadece bireyleri değil, inşa ettikleri yapıları da etkilemektedir. Bu nedenle kültürel özellikleri barındıran geleneksel doku ve yapı örnekleri azalmakta, yerini tek tip çağdaş yapılar almaktadır. Ürettiğini depolama kültürünün yalnız Gürcü mahallelerinde değil genelde tüm kırsal kesimde dönüşüm geçirdiği günümüzde, saklama mekânları küçülmekte, buzdolabı ve derin dondurucuların da etkisiyle konuta çekilmekte ve depo, ambar, beğeli vb. yapılara gereksinim giderek azalmaktadır.

Değerlendirme: Beğelilerin Karadeniz'e Özgü Ambar Yapıları (Serender) ile İlişkisi

Kırsal konutun etrafında konumlanan ambar, merak, ahır gibi yapıların organizasyonu ekonomik ve sosyo-kültürel etkenlerin sonucudur. Kırsal kesimde, köylünün tüketimi için gerekli olan gıdaların saklanması gibi "ekonomik

sürekliliği” (Salman ve Arifoğlu, 2015) devam ettirecek yardımcı yapılara ihtiyaç duyulmaktadır. Balıkesir’deki Gürcü yerleşmelerindeki beğeliler, yöreye özgü köy yaşantısının gereği biçimlenen ambar yapılarından çok Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki serenderler ile benzeşmektedirler.

Karadeniz Bölgesi’nin ekonomik olduğu kadar doğal şartlarının da yarattığı bir ambar yapısı olan serender (Görsel 8), Derleme Sözlüğü’nde; “dört, altı veya sekiz direk üstüne yapılmış tahıl, meyve, sebze kurusu saklanan kiler” olarak tanımlanmaktadır¹. Karadeniz yöresinde de serender, seren, serende, serendi, serenti gibi birçok farklı sözcük kullanımı mevcut olmakla birlikte en yaygın kullanım “serender” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada Karadeniz’e özgü ambar yapılarını ifade etmek amacıyla “serender” sözcüğü kullanılmaktadır.

Beğeli yapıları serenderlerde de olduğu gibi kimi zaman konuta bitişik, konutun yakınında ya da içerisinde konumlanabilmektedir. Doğu Karadeniz yöresinde serender yapıları 8 m’ye varan uzun kenar ebatlarıyla (Yeşilyurt Tunç, 2019) boyut olarak beğelilerden büyüktür. Serenderler üzerinde yapılan tipoloji çalışmalarında yapıların gelişkinliği; yapının büyüklüğü ve taşıyıcı ahşap dikmelerin sayısı ile ilişkilendirilmektedir (Al Şensoy ve Kukoğlu, 2020). Oysa serenderlere göre daha küçük olan beğelilerde altı

bazı örneklerde ise yapının dört yanını sarmaktadır (Karpuz, 1999). Beğelilerde ise ezo boyutları bu galerilerden küçüktür.

Trabzon, Rize ve Artvin’de görülen bir depo yapısı için oldukça özenle tasarlanmış serender örnekleri de beğeliler gibi tek hücreli mekânlardan oluşmaktadır. Pınar (2018), ahşap yığma tekniğinin iç ve dış duvarların birlikte örülmesini gerektiren zor bir teknik olması nedeniyle az bölmeli basit köy evlerinde ya da evlere yardımcı tek hücreli mekânların yapımında kullanıldığını belirtmektedir. Dolayısıyla her ikisi de tek hücreli mekânlar olan serenderler ve beğelilerde ahşap iskelet sistemin yanı sıra ahşap yığma sistemin de kullanılması yapıların doğası gereği gibi görünmektedir.

Beğelilerde, ahşap döşemenin zeminden yükseltilmesini sağlayan mütemadi taş duvarlar ya da köşelerde bulunan taş payeler 50-100 cm yüksekliğindedir. Beğelilerin altında bırakılan boşluk ancak kümes hayvanlarının sığınabileceği bir alanken, serender yapısının ahşap dikmeler üzerinde yükseltildiği, altına atların bile bağlanabildiği ve yörede gölgelik olarak düzenlendiği de görülmektedir (Kabakoğlu, 2018 ve Yeşilyurt Tunç, 2019).

Serenderlerin yapımında önemli bir yere sahip olan ve haşerelerin yukarıya çıkmasına engel olan yapı zemini ile dikmeler arasına yerleştirilen ahşap tekerlekler (aşak) Balıkesir yöresinde kullanılmamaktadır. Ayrıca bazı serender örneklerinde kullanılan seyyar merdivenler beğelilerde yoktur.

Bahçede ya da avlu içerisinde bulunan beğelilerin iç bölmeleri, serenderlerde de olduğu gibi kuru gıdaların saklandığı depolama alanını oluşturmaktadır. Bu bölmeler birbirine geçmeli ahşap elemanlar ile bölmelerdeki erzak azaldıkça çıkarılarak depolanan erzaklara daha rahat ulaşılmasını sağlamaktadırlar.

Acara, Batum gibi Gürcistan yerleşmeleri ile Doğu

“FARKLI COĞRAFİ BÖLGELERDE BULUNAN SERENDERİ VE BEĞELİLERİ İNŞA EDEREK KULLANANLARIN AYNI ETNİK KÖKENİ, GELENEK VE GÖRENEKLERİ PAYLAŞMASININ, YAPILAR ARASINDA BENZERLİKLERE NEDEN OLDUĞU ÖNE SÜRÜLEBİLİR”

ahşap dikmeden fazla münferit taşıyıcı kullanılmadığı için Balıkesir örnekleri özelinde gelişkinlik düzeyi yapıyı büyütme yönelik sundurmaların tipolojik değerlendirmeye katılmasını gerektirmiştir.

Serenderlerin de ön cephelerinde çardak, hayat, sofa adı verilen ahşap dikmeli geniş bir galeri yer almakta,

ÜSTTE Karadeniz Bölgesi serender örnekleri; URL-1 (Görsel 8), URL-2 (Görsel 9)

Karadeniz'deki Artvin gibi nemli ve her mevsim yağışlı yerleşmelerdeki iklimsel süreklilik tüm bu bölgelerde konutun dışında serender gibi havadar bir mekân oluşturma gerekliliğine neden olmuş gibi görünmektedir. Belirtilen bölgedeki Gürcü topluluklarının oluşturduğu etnik ve kültürel süreklilik de serender yapılarının bulunduğu coğrafyayı haritalama açısından önem taşımaktadır. Dolayısıyla farklı coğrafi bölgelerde bulunan serenderi ve beğelileri inşa ederek kullananların aynı etnik kökeni, gelenek ve görenekleri paylaşmasının, yapılar arasında benzerliklere neden olduğu öne sürülebilir. Hatta Balıkesir'e yerleşen Gürcü göçmenlerin, kısıtlı ekonomik koşullar altında inşa ettikleri beğelilerin serenderlere göre mütevazı ve iddiasız bir mevcudiyet ifadesi taşımaları, göçün topluluklar üzerinde oluşturduğu ekonomik travmanın sonuçları arasında değerlendirilebilir.

Sonuç

19. yüzyılda göçe maruz kalan Gürcü göçmenler, o zamana kadar edinmiş oldukları gündelik pratiklerini, becerilerini, kültürlerini de göç ettikleri yerlere götürmüşlerdir. Gürcü toplumu, gündelik pratiklerini ve kuşaktan kuşağa aktardıkları yapı inşa etme geleneklerini yerleştikleri bölgelere özgü coğrafi şartlarla harmanlayarak kendilerine has bir doku oluşturmuştur. Kültürel miras niteliğindeki bu dokunun korunması ve ileriki nesillere aktarılabilmesi gereklidir.

Birey yaşayacağı mekânı, gereksinimlerine ve bulunduğu çevrenin fiziksel verilerine, "dış dünyayı tanıma yapısına (görenek) ve geçmiş yaşantısına (gelenek)" (Kızıl, 1978) bağlı olarak aldığı kararlar doğrultusunda düzenlemektedir. Balıkesir yöresindeki Gürcü yerleşmelerine özgü serender niteliğindeki saklama yapıları olarak beğeliler yöredeki diğer kırsal yerleşmelerde bulunmayan yapı tipleridir. Bu nedenle Gürcü göçmenleri örneğinde mekânsal organizasyonda kültürel etmenlerin coğrafi şartlara

uyuma çabasına göre başat rolde olduğu öne sürülebilir.

Kırsal yerleşmelerde çağdaş donatılardan yoksun geleneksel doku, günümüz gereksinimlerini karşılamakta eksik ya da yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle genellikle kırsal doku terk edilmekte, dolayısıyla yapılar bakımsızlık nedeniyle kaybolmakta ya da yeni ve çağdaş ekler geleneksel dokunun özgünlüğünü bozmakta ve hatta bu yapılar yıkılarak yerine yenileri inşa edilmektedir. Balıkesir kırsalında hızla yok olmakta olan dokunun bileşenlerinden biri olan beğelilerin belgelenmesinin, bu özgün öğelere dikkat çekilmesine neden olması umut edilir. □

DİPNOT

1 <https://tr.wiktionary.org/wiki/serendi> (erişim tarihi: 10.02.2022).

KAYNAKLAR

- Al Şensoy, Seda ve Kukoğlu, Sibel. "Doğu Karadeniz Kırsal Mimari Örneği Serenderlerin Ekoloji ve Sürdürülebilirlik Bağlamında İncelenmesi". İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, 10/21 (Haziran, 2020): 25-44.
- Aran, Kemal. Barınaktan Öte. İstanbul: Ofset Yapımevi, 2000), 219.
- Ayhan, Aydın. Balıkesir ve Çevresinde Yörükler, Çepniler ve Muhacirler. Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı, 1999.
- Canbakal Ataoğlu, Nihan. "Karadeniz Kırsal Mimarisinin İncisi 'Serander'" Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi/Sanat Etkinlikleri. Konya, 61-66, 2017.
- Eres, Zeynep, "Türkiye'de Geleneksel Köy Mimarisini Koruma Olasılıkları". Ege Mimarlık Dergisi, 8-13, 2016/1-92.
- Gür, Şengül Öymen. Doğu Karadeniz Örneğinde Konut Kültürü. İstanbul: Yem Yayınları, 2000.
- Kabakoğlu, Ayni Deniz. "Balıkesir ve Çevresindeki Gürcü Yerleşimlerinin Mimari ve Kültürel Analizi." , Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, 2018.
- Karpuz, Haşim. "Halk Mimarimizde Ahşap Yığma 'Çanti' Yapılar" III. Milletler Arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri. Ankara: Başbakanlık Basımevi Cilt:5, 165-181, 1987.
- Karpuz, Haşim " 'Serender' ve 'Loft': Türk ve Norveç Halk Mimarisinde Eş Değerlikli İki Yapı". ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi Cilt:19/1-2, 71-82, 1999.
- Kasap, Murat. Osmanlı Arşiv Kayıtlarında 93 Harbi Batum Muhacirleri. İstanbul: Gürcistan Dostluk Derneği Yayınları, 2018.
- Pınar, Emre. "Doğu Karadeniz Kırsal Mimarisinde Taşıyıcı Sistem Detaylarının İrdelenmesi" Asia Minor Studies , AGP Sempozyum Özel Sayısı , 60-74, 2018.
- Relph, Edward. Place and Placelessness, Pion, London, 1976.
- Salman, Yıldız ve Arifoğlu, Elif. "Doğu Karadeniz kırsal yerleşmelerinde yöresel mimarinin özellikleri: Artvin Şavşat Balıklı Köyü Örneği". Uluslararası Karadeniz Havzası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi (UKHAD) 1(3), 30-71, 2015.
- Tuna, Celal. Orta Karadeniz Bölgesi Sahil Kesiminde Geleneksel Mimari. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.
- Özgüner, Orhan. Köyde Mimari Doğu Karadeniz.

Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1970.

- Yeşilyurt Tunç , Zübeyde. "Trabzon'da Serender Yapılarının İncelenmesi Ve Yeniden İşlevlendirme Önerileri." , Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, 2019.
- URL-1. T.C. Tarım Ve Orman Bakanlığı Rize İl Tarım Ve Orman Müdürlüğü resmi web sitesi "Mimari Yapı" başlığı. <https://rize.tarimorman.gov.tr/Menu/14/Kultur> (erişim tarihi: 28.12.2021).
- URL-2. <https://i.pinimg.com/originals/07/5f/db/075fdb2f83cb21da64d706732104daab.jpg> (erişim tarihi: 25.03.2022).
- Kişisel Görüşmeler, 2021-08: Ramazan Aydın (Gürcü çevirileri ve Gürcü gelenek-görenekleri hakkında bilgi alındı)